

Dilican dərəsi üçün darıxırıq

Türkmənçay (1828) və Ədirnə (1829) müqavilələrinə əsasən çar Rusiyası tərəfindən qacarlar İrandan və Osmanlı Türkiyəsindən Cənubi Qafqaza köçürülüb gətirilmiş və əsasən Azərbaycan torpaqlarında yerləşdirilmişlər. Ermənilərin isə dövlət yaratmaq üçün Cənubi Qafqazda ərazi bazaları yox idi. Beləliklə, Cənubi Qafqaz ərazisində erməni dövləti ancaq regionun yerli xalqları olan azərbaycanlıların və gürcülərin torpaqları hesabına yaradıla bilərdi.

Birinci Dünya müharibəsi aparan hərbi blokların hər ikisinin, həm Atlantanın (Rusiya, İngiltərə, Fransa, ABŞ), həm də Almaniyə-Türkiyə blokunun üzvləri arasında ermənilərə dövlət yaratmaq barədə ümumi fikir formalaşmışdı. Rusiya, İngiltərə, Fransa və ABŞ gələcək erməni dövlətinin Osmanlı Türkiyəsi ərazisində - Şərqi Anadoluda yaradılmasına tərəfdar idilər.

Qərbi Azərbaycan (indiki Ermənistan) ərazisi bütöv Azərbaycanın ən qədim, strateji, təbiətinə görə ən zəngin bölgələrdən biridir. Keçmişdə Azərbaycanın şimalı ilə cənubunu, bütün Qafqazla Yaxın Şərqi birləşdirən mühüm karvan yollarının üstündə yerləşən, hazırda isə Gürcüstan, şərqdən və cənub-şərqdən Azərbaycan, qərbdən Türkiyə, cənubdan İranla həmsərhəd olmaqla 29,8 min kvadratmetr sahəni əhatə edən "Ermənistan Respublikası" adı ilə erməni-hay dövləti kimi tanınsa da, onun ərazisi son qarışına qədər qədim Türk-Oğuz yurdu, tarixi Azərbaycan torpağıdır.

Bunu həmin ərazidəki say-sız-hesabsız yeraltı və yerüstü maddi mədəniyyətnümu-

nələri - qədim yaşayış məskənləri, nekropollar, kurqanlar, qala, saray və istehkam qalıqları, karvansaralar, körpülər, qəbirüstü sənduqələr, at-qoç heykəlləri, məbəd, kilsə, məscid, pir və ocaqlar da təsdiq edir.

Qərbi Azərbaycanın ayrı-ayrı ərazilərinə köçürülüb gətirilən ermənilər üçün hər cür imtiyazlar vermək və onları istədikləri yerlərdə yerləşdirmək vacib bir məsələ kimi ön plana çəkilmişdi. Köçürülən ermənilər (haylar) əsasən müsəlman kəndlərində yerləşdirilirdi. İrandan gətirilən çoxsaylı erməni qruplarının Vedibasarda, Dərələyəzdə, Gərnibasarda, Zəngibasarda, Göyçədə yerləşdirilməsi azərbaycanlı əhəlinin ciddi narazılığına səbəb oldu.

1831-ci ilin aprelinə kimi Axıska, Borçalı, Pəmbək, Şorəyel, Talin, Göyçə gölü ətrafı, Baş Abaran nahiyələrində Türkiyədən gətirilmiş 14044 ailə, yəni 84 mindən artıq erməni yerləşdirildi.

Qərbi Azərbaycan torpaqlarında ermənilərin məskunlaşdırılması ilə sürətlə aparılırdı ki, azərbaycanlıların sayı erməni vilayətində 1831-ci ildən 1885-ci ilə kimi kəskin şəkildə aşağı düşmüşdü.

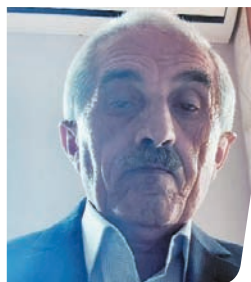
1828-ci il martın 20-də I Nikolayın fərmanı ilə yaradılmış "erməni vilayəti" vahidi 1840-cı ildə ləğv edildi, 1849-cu ildə İrəvan, Naxçıvan, Ordubad, Aleksandropol, Yeni Bayazid, Şərur-Dərələyəz və Sürməli qəzalarından ibarət İrəvan quberniyası yaradıldı. Göyçə mahalı Yeni Bəyazid qəzalarının tabeliyinə verildi.

1804-cü ildə İrəvan qalasını almaq məqsədilə rus qoşununu Vedibasara və Dərələyəz istiqamətində hərəkətə gətirən Sisyanov Şəmkirin, Tovuzun, Gədəbəyin kəndlərini çapıb talaya-talaya Göyçədən keçərkən bütün kəndləri xarabaya çevirdi.

1905-ci il inqilabının geniş vüsət aldığı bir vaxtda çarizm Qafqazda inqilabı boğmaq məqsədilə xalqlar

arasında düşmənçilik toxumu səpirdi. İşğalçılıq siyasətini həyata keçirmək üçün ədavətin qızıxdırılması ermənilərin ürayindən idi. Onsuz da qırğın törətməyə hazırlıq görür və Qafqazda müstəqil dövlət yaratmağa can atırdılar.

Nəhayət, 1905-ci ildə çar imperiyasının köməyi ilə ermənilər Qərbi Azərbaycanda 118 Azərbaycan kəndinə hücum keçdi. Qəsbkar rus ordusu ermənilərə yaxından kömək edirdi. Erməni vandalları Azərbaycan kəndlərinə hücum edərək qan tökülür, qarət edir, talanlar törədirdilər. 1905-ci ildə ermənilər İrəvanda müsəlmanların az yaşadığı bir məhəlləyə hücum edərək günahsız insanları işgəncə ilə qətlə yetirmişlər.

Daşnak dövləti yaradan ermənilər (haylar) 1918-ci ildə hərtərəfli hazırlığı olan nizami ordu ilə Qərbi Azərbaycandakı soydaşlarımızın üzərinə hücum keçdilər. Zəngəzur, Vedibasara, Göyçə torpaqlarında qanlı döyüşlər başladı. Günahsız azərbaycanlılar qəddarcasına məhv edilir, amansız işgəncələrə məruz qalırdılar.

1920-ci ilin yayında Naxçıvan erməni-daşnak birləşmələri tərəfindən işğal edilir, Vedibasara məhasirəyə düşür. Əhalini xilas etmək məqsədilə A.Şadlinski düşmən mühasirəsini yarıb Cənubi Azərbaycana keçir.

1918-ci ildə Qarakilsənin (Kirovakan) Vartana kəndi daşnaklar tərəfindən tamam yandırılır, tək-tük yaşlı adam salamat qurtarır.

Erməni quldur dəstələri Ardıc kəndinin dəyirmançılarınca öldürüb kəndə hücum edən zaman güclü müqavimətlə üzleşirlər. Həmin günlərdə türk ordusu köməyə gəlmişdi.

Mən əslən Qərbi Azərbaycanın Dilican nahiyəsində yerləşən Karvansara (İcevan) rayonundanam. Yaşlı nəslin nümayəndələrindən eşitmişəm ki, bu ərazidə erməni daşnakları 3 dəfə türklərə qarşı amansız cinayətlər törətmişlər. Rayonun əsas əhalisi türklər və ermənilər (haylar) olmuşdur. 1988-ci ilə kimi Karvansarada Ağkilsə, Alaçıq, Baltaçay, Çəpərqıran, Cantəpə, Əyrisu, Göyərçin, Haqqıxılı, Polad, Salah və digər kəndlər olmuşdur.

1905-1906, 1918-1920-ci illərdə rayonun ərazisində olan türk kəndləri ermənilər tərəfindən hücum məruz qalaraq dağıdılmış və əhəlinin bir hissəsi qırılmışdır. 1948-1953-cü illərdə Qərbi Azərbaycandakı bütün soydaşlarımız kimi, Karvansaranın əhalisi də deportasiyaya məruz qalmış, bir çox ailələr ata-baba yurdlarını tərk etmişlər. Erməni xəyanəti sayəsində karvansaralılar 1988-ci ildə qədim Oğuz ellərini birdəfəlik tərk etmiş, Mixail Qorbaçov və Moskvadakı digər ermənipərəst rəhbərlər bu ədalətsizliyə göz yummuşdur.

Artıq 36 ildir ki, Qərbi azərbaycanlılar əzəli yurdlarından ayrı düşmüşlər. Vətən həsrəti ilə yaşayan insanlar əmindirlər ki, günlərin birində köç karvanları ilə qəribəmiş ata-baba yurdlarına dönəcəklər. Biz Dilican dərəsi üçün çox darıxırıq...

Şirxan LƏLƏYEV,
Azərbaycan Avtomobil Yolları
Dövlət Agentliyinin 6 saylı Yol İstismar
İdarəsinin operatoru.

**XX əsrin
bəlası -
Deportasiya**